

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ

В статті розглядається актуальна проблема національно-патриотического виховання курсантів і студентів ВУЗів, а також роль і місце керівного, професорсько-преподавельського складу в плануванні і організації науково-виховальної діяльності, направленої на формування духовності, національно-патриотического свідомості майбутніх працівників правоохоронних органів України.

The article deals with the actual problem of national and patriotic treatment of cadets of students in the higher educational establishments. Also it reveals the role and the place of the leading staff, professors and teachers, in planning and organization of educational-treating process directed on forming of the inner world, national and patriotic consciousness of the future law enforcement workers of Ukraine.

Серед проблем, які гостро постають перед вищими навчальними закладами (далі – ВНЗ) України, особливо вирізняється проблема підготовки фахівців, які у XXI столітті візьмуть на себе всю відповідальність за розбудову держави, її соціально-політичний, економічний розвиток та забезпечення громадської безпеки. Вирішення цих та інших питань вимагає формування у майбутніх правоохоронців високої культури, духовності, морально-християнських чеснот. У цьому аспекті важливе місце посідає національно-патриотичне виховання молодого покоління українців.

Патриотичне виховання було предметом дослідження багатьох поколінь педагогів. Видатні вчені минулого О. Духнович, Г. Ващенко, С. Русова, К. Ушинський, Я. Чепіга у своїх працях приділяли велику увагу вихованню любові до своєї землі, малої та великої Батьківщини, рідної мови; поваги до історичного минулого та формуванню національної самосвідомості. Основні складові патріотичного виховання українців намагались визначити філософи, історики, правознавці, політики, письменники, зокрема М. Бердяєв, Д. Донцов, М. Грушевський, Г. Сковорода, І. Франко, Д. Чижевський та ін.

Аналіз опублікованих праць з проблем національно-патриотичного виховання курсантсько-студентської молоді свідчить про наявність незначної кількості таких. Спостерігається недооцінка ролі та значимості

системи національно-патріотичного виховання особистості в становленні української держави, її культурно-духовного розвитку у світовому співтоваристві. З огляду на це важливою і актуальною є наукова розробка і практичне забезпечення сучасної системи національно-патріотичного виховання студентсько-курсантської молоді ВНЗ, метою якого є формування у майбутніх правоохоронців гордості за приналежність до українського народу, любові до своєї малої і великої Батьківщини, внутрішньої потреби зміцнювати її могутність і суверенітет, забезпечувати законність і безпеку громадян.

Зміст національно-патріотичного виховання полягає в організованому, планомірному, систематизованому, послідовному та цілеспрямованому навчально-виховному процесі, спрямованому на засвоєння майбутніми правоохоронцями національних духовних і культурних цінностей, формування національно-патріотичної свідомості, переконань, поведінки, готовності до захисту Вітчизни, конституційних прав і свобод громадян, законності та стабільного правопорядку. Вищі навчальні заклади системи МВС є важливою ланкою в системі виховання у майбутніх працівників ОВС високої духовності, моральності, патріотичних рис, національної гордості та активної життєвої позиції. Варто взяти до уваги рекомендації О. І. Гевко щодо наповнення всіх ланок навчально-виховного процесу національним змістом, у якому "відображені історія, мистецтво, культура, символіка нашого народу. Потрібно максимально використовувати потенціал рідної мови, української етнопедagogіки, етнопсихології, народознавства, засоби декоративно-ужиткового мистецтва, щоб пробудити національну свідомість молодого покоління, озброїти його міцними знаннями, виховати активну життєву позицію, сповнену патріотизму" [1, с. 6]. Важливим у національно-патріотичному вихованні є формування патріотичної самосвідомості, яка проявляється у ставленні особистості до своєї нації, зацікавленні і повазі до історії українського народу, його традицій та звичаїв, шанобливому ставленні до національної спадщини народу, прагненні примножити його славу історію та традиції. Слід погодитися зі слушною думкою Л. О. Белової про те, що "навчання, яке виключає духовно-моральну складову й орієнтується лише на передачу максимального обсягу знань та освоєння технологій, не забезпечує професійної успішності фахівця й неминує спричиняє кризу соціально-культурної та особистісної ідентичності. Навчання ефективніше лише настільки, наскільки йому вдається пробудити в людині людське (її духовність, волю до самопобудови, самоконструювання, інтерес до самопізнання й самовизначення" [2, с. 2]. Аналізуючи

цінності свідомість та мотивацію діяльності студентської молоді, Л. О. Белова вказує, що до "ціннісного ядра майбутніх фахівців увійшли такі цінності, як "здоров'я", "сімейне благополуччя", "економічна незалежність", "особиста свобода" та "гарні стосунки з людьми". Вчена вказує на цінності, які посідають останні місця у ієрархії цінностей майбутніх фахівців: "участь у громадському житті, у розв'язанні суспільних проблем", "залучення до літератури та мистецтва", "можливість приносити користь суспільству" [2, с. 14].

Результати аналізу філософської, історичної психолого-педагогічної літератури свідчать, що поняття "патріотизм" є однією з фундаментальних категорій, воно несе в собі глибокий морально-психологічний зміст і цінність. "Найвеличніше слово Людина, – зазначає Г. П. Васянович, – у нас завжди асоціюється з поняттям Людина-громадянин, Людина-патріот. І це закономірно. Адже втрата людиною почуття громадянина, почуття патріотизму за своєю сутністю означає і втрату самої людини. Ми виходимо із розуміння, що український патріотизм – це ставлення громадян до своєї Батьківщини, яке виявляється в готовності служити їй і захищати її" [3, с. 424].

Патріотизм є багатоаспектним поняттям, фундаментальною духовно-моральною якістю, світоглядною і психологічною характеристикою особистості, духовно-моральним принципом її життєдіяльності. Він базується на системі знань, почуттів, понять, переконань, діяльності і визначає ставлення людини до себе, своєї родини, свого народу й Батьківщини, їх історії і духовно-культурних надбань, готовність до праці в ім'я процвітання народу і країни. У соціально-психологічному контексті патріотизм є певною позицією особистості стосовно себе, свого народу і держави, яка інтегровано відображається у свідомості, самовизнанні і діяльнісно-практичній діяльності.

Морально-ціннісна основа формування патріотизму особистості знаходилась у центрі уваги видатних державних, церковних діячів, вчених і письменників України. Вірним патріотом свого народу був велетень української культури й літератури І. Я. Франко. Своім полум'ям словом він захищав честь і достоїнство українців. Так, він критикує П. Куліша за забуття історії героїчного минулого нашого народу і як великий патріот з гордістю нагадує всім, що український народ все-таки "своєю кров'ю і своїми кістками писав історію своєї боротьби за волю, і в найтяжчій добі татарських погромів та великої руїни не трапив думки про свободу; про народ, котрий в наші дні... в своїх приповідках, піснях і казках поставив пам'ятник своєї здорової, розумної, чесною мислі, своєї прихильності до світла, справедливості,

про народ, котрий помимо довговікового гніту і руйнування не втратив своєї національної окремішності, не втратив почуття своєї людської гідності, не поклонився нікому з переможених тиранів?" [4, с. 183].

Захищаючи "козацького батька" Богдана Хмельницького від наклепницької критики деяких істориків, у тому числі і П. Куліша, якому "охота бризнути лишній раз болотом на "козацького батька", Франко не без гордості нагадує про славні часи боротьби українського народу за свою свободу під проводом славного Богдана, приводить слова Кромвелля, котрий ось як величав Хмельницького: "з ласки Божої голова грецької церкви, отаман усіх козаків запорозьких, винищувач шляхти польської, здобувач твердинь, винищувач римських єзуїтів" [4, с. 185].

Замислюючись над історичною постаттю Б. Хмельницького, О. Довженко говорив: "Ніякі особисті якості, навіть негативні, з точки зору сучасної моралі, ніколи не зможуть принизити величезної історичної місії Богдана" [5, с. 91].

Франко вболівав за долю свого народу, хотів бачити його розкутим, духовно розкріпаченим, національно свідомим і незалежним. В пролозі "Мойсея" він звертається з полум'яним закликком скинути духовні кайдани. Франко вірить у свободу свого народу. У цій поемі великого Каменяря криється безмірна любов до свого народу і віра в його соціальне і духовне визволення, у те, що він вартий свого місця серед інших вільних народів. Ця поема надзвичайно актуальна і в наш час.

У чому ж полягає суть патріотизму? Існує багато визначень, різні автори формулюють його, викладаючи власне розуміння цього феномена. Так, О. Абрамчук розглядає патріотизм як моральну якість людини, що "виявляється у її здатності ідентифікувати себе з рідним народом, у любові та відданості своїй батьківщині, потребі в постійному власному духовному й інтелектуальному зростанні заради честі і слави своєї вітчизни та готовності за будь-яких умов постати на захист національних інтересів свого народу та демократичних цінностей, практичними справами зміцнювати могутність і незалежність держави" [6, с. 7].

Патріотизм належить до складних почуттів і має кілька духовних пластів. Перший – поверхневий – це любов до свого народу як до своєї великої родини, любов до рідного слова, природи. Другий пласт – це усвідомлення розумом свого святого обов'язку – захищати інтереси Батьківщини.

Третій, основний – пласт патріотизму. На думку В. К. Кіндрат, це коли "почуття любові йде від самого серця, переплітається з усвідомленням свого патріотичного обов'язку перед народом, з думкою про особисту відповідальність за його ідеали, з готовністю служити

Батьківщині, своєму народові, готовність працювати задля справи, яка вища від особистих інтересів і особистого життя" [7, с. 57].

Під національно-патріотичним вихованням курсантів і студентів ВНЗ ми розуміємо організований навчально-виховний процес, спрямований на формування у майбутніх правоохоронців почуття любові до Батьківщини, її історії, культури, рідної мови, традицій, обрядів і звичаїв, формування патріотичних переконань та поведінки щодо морально-психологічної готовності захищати конституційний устрій і правопорядок держави, своїми діями сприяти її зміцненню і процвітанню, зростанню авторитету на міжнародній арені.

У процесі аналізу проблеми національно-патріотичного виховання курсантсько-студентської молоді у ВНЗ виявлено суперечності між об'єктивним зростанням вимог суспільства до рівня сформованості патріотичних поглядів молоді, понять, переконань і загалом переконань у складних соціально-економічних умовах сьогодення та реальним станом національно-патріотичного виховання у ВНЗ; між виховним потенціалом і можливостями різних форм і методів щодо національно-патріотичного виховання та їх реалізацією на практиці.

Як сформувані патріотичні ідеали курсанта ВНЗ МВС? Вони формуються в процесі соціалізації особистості, її навчання, набуття соціального досвіду, вони трансформуються в стійкі духовні утворення – погляди, ідеали, переконання, цінність орієнтації. У цьому аспекті наголосимо на ролі національних традицій, звичаїв та обрядів. Увесь цей досвід впливає на виховання майбутнього юриста, який володіє не тільки певною сумою знань, умінь та навичок, але й прагне включитися в демократичні процеси, у активні реалії державницької правової політики.

Слід погодитися зі слушною думкою О. В. Абрамчук про те, що у патріотичному вихованні "важливо правильно пов'язувати минуле і сучасне нашої країни, утверджуючи наступність кращих традицій поколінь. Якщо сильніше молодь буде відчувати зв'язок часу, минулого і майбутнього, зв'язок своїх особистих інтересів з інтересами Вітчизни, якщо більш здатна вона буде сприймати все краще, що створене попередніми поколіннями, і прогресивне, що принесла свобода, то краще вона буде уявляти свою роль у здійсненні завдань розбудови України, то вищим буде ступінь її усвідомлення патріотичної відповідальності" [6, с. 8].

Характерними недоліками стану патріотичного виховання студентів України, по-перше, є недостатнє використання змісту соціально гуманітарних дисциплін у навчально-виховному процесі; по-друге, ставлення значної частини студентів до цих дисциплін

як до другорядних у їх фаховій підготовці; по-третє, недостатня пов'язаність позааудиторних виховних заходів із навчальним процесом; по-четверте, недостатнє залучення студентів до патріотичної діяльності; по-п'яте, недостатня підготовленість викладачів соціально-гуманітарних дисциплін до реалізації їх виховних можливостей у патріотичному вихованні студентів.

На наш погляд, всі вищевикладені вимоги є важливими, але не слід забувати про самоосвіту і самовиховання, самовираження кожного курсанта і студента, спрямованих на формування патріотичних рис.

Проведена О. В. Абрамчук діагностика показників патріотичної вихованості студентів вищих технічних навчальних закладів України свідчить про те, що рівень патріотичної вихованості студентів не повною мірою відповідає сучасним вимогам суспільства. Результати дослідження свідчать про рівень патріотичної вихованості студентів: низький – 24 %, середній – 67,7 %, високий – 8,3 % [6, с. 9].

Як зазначає О. І. Гевко, "загальний стан національної самосвідомості студентів не можна вважати задовільним, так як 94 % опитаних хоча й вважають себе національно свідомими, але більшість з них 57 % не переймаються проблемами розвитку національної культури та не докладають особливих зусиль для зміцнення та утвердження своєї держави серед світового співтовариства. Лише 36 % опитаних можна назвати дійсно національно свідомими, які хочуть брати і беруть посильну участь у розвитку, зміцненні та утвердженні Української держави" [1, с. 10-11].

Як справедливо вказує В. М. Дзюба, дослідження діяльності випускників ВНЗ свідчать "про значне загострення суперечності між об'єктивними вимогами суспільства до особистості офіцера, яка має бути орієнтованою на підвищення професійної майстерності, духовно-моральне, патріотичне самовдосконалення, і реальною спрямованістю ціннісних орієнтацій курсантів та молодих офіцерів" [8, с. 1].

У результаті, як свідчать дослідження, у молоді, яка вступає до вищого навчального закладу, не розвинена цілісна патріотична свідомість, існує певний ідеологічний вакуум, що веде до знищення почуття національної гордості, любові до Вітчизни, що ускладнює навчальну та виховну роботу з курсантами.

Важливу роль в морально-патріотичному вихованні курсантів відіграє українознавчий компонент у змісті соціально-гуманітарних дисциплін. Як зазначає В. М. Дзюба, це створює умови для ефективної діяльності професорсько-викладацького складу, які навчають курсантів – майбутніх офіцерів – відчувати себе суб'єктами історії, досконало

оволодівати можливостями національного фольклору, традицій для виховання і самовиховання, формувати емоційно-оціночну, духовну культуру курсантів, привчаючи їх до духовно-патріотичних цінностей. Таким чином, патріотичне виховання в навчально-виховному процесі ВНЗ починається із засвоєння особистістю духовних надбань українського народу, цілісного пізнання його духовно-творчих традицій на заняттях з окремих предметів і переростає в стратегічний напрямок діяльності вищих навчальних закладів [8, с. 9].

У своєму науковому дослідженні В. М. Дзюба акцентує увагу на те, що на жаль ще значна частина викладачів недостатньо обізнана з сутністю та специфікою патріотичного виховання курсантів. "Мало уваги приділяється інноваційним організаційним формам навчальних занять, упровадження яких створює умови для формування активної особистості, громадянина-патріота, розвитку критичного мислення, толерантного ставлення до інших народів і культур. Недостатньою є спрямованість змісту підручників із соціально-гуманітарних дисциплін на патріотичне виховання курсантів.

Ці негативні чинники обумовлюють низький рівень патріотичної вихованості значної частини курсантів і підтверджують необхідність розробки цілісної системи патріотичного виховання для втілення її у навчально-виховний процес" [8, с. 10]

Національно-патріотичне виховання як інша форма навчально-виховного процесу має систему принципів, котрі визначають його організацію і методи. Принцип (від лат. *principium* – початок) – це основа будь-якої теорії, вчення, науки, світогляду, політичної організації тощо.

Такими принципами є:

- виховання на основі вивчення культури, цінностей, історії, традицій, звичаїв і обрядів українського народу, його духовних надбань;
- зв'язок національно-патріотичного виховання з життям і службовою діяльністю майбутніх працівників правоохоронних органів України;
- науковий підхід, який вимагає вивчати й аналізувати суперечливий характер такого складного соціально явища, як виховання, спираючись на загальнотеоретичні концепції, принципи філософії, а також конкретну методологію педагогічної науки, систему її принципів і засобів, що значно розширює та поглиблює знання про сутність, зміст і функції навчально-виховного процесу в діяльності ВНЗ;
- цілеспрямованість. Керуючись цим принципом, весь керівний і професорсько-викладацький склад ВНЗ послідовно і творчо вивчає

передовий досвід педагогічної діяльності, удосконалює форми і методи виховного впливу на особистість, підвищує свій науково-теоретичний і методичний рівень у навчанні та вихованні. Цілеспрямованість досягається перспективним і поточним плануванням виховної роботи, чітким визначенням виховних цілей кожного заняття або виховного заходу, наполегливістю у досягненні поставлених завдань;

– єдність теорії і практики. Цей принцип орієнтує на те, що їх взаємодія і нерозривна єдність є гарантією істинного пізнання проблем національно-патріотичного виховання курсантів і студентів ВНЗ. Необхідною умовою, яка випливає з цього принципу, є тісний зв'язок між професорсько-викладацьким складом і практичними органами, глибоке вивчення процесів, які відбуваються у правоохоронних органах, регулярна інформація курсантів, студентів про існуючі проблеми в політико-юридичній сфері, новітні досягнення, які спрямовані на забезпечення стабільного правопорядку, тісного співробітництва і партнерства з громадськими організаціями, трудовими, студентськими, науковими і творчими колективами;

– безперервність і планомірність, що передбачає активну і систематичну діяльність усього керівного, професорсько-викладацького складу, спрямовану на підпорядкування єдиному плану організації і проведення національно-патріотичного виховання курсантів і студентів ВНЗ.

Аналізуючи викладене вище, слід зробити наступні висновки. З метою організації планування та проведення національно-патріотичного виховання у ВНЗ необхідно в першу чергу цю роботу провести у наступних напрямках: а) розробка та планування стратегії національно-патріотичного виховання на весь період навчання; б) підготовка для професорсько-викладацького складу дидактичних матеріалів, спрямованих на патріотичне виховання курсантів; в) підготовка дидактичних матеріалів з організації самостійної навчально-дослідницької роботи організації і проведення патріотичного виховання; г) організація і проведення позааудиторних виховних заходів; д) активізація самоосвіти та самовиховання курсантів у національно-патріотичному напрямі.

У навчально-виховному процесі визначальну роль в національно-патріотичному вихованні курсантів і студентів в відіграють соціально-гуманітарні дисципліни.

Таким чином, національно-патріотичне виховання у ВНЗ повинно бути спрямовано на формування:

– наукових знань, які розкривають основи національно-патріотичного виховання студентсько-курсантської молоді;

- любові до своєї Батьківщини, свого народу;
- гордості за героїчну історію своєї Вітчизни;
- шанобливого ставлення до історичного минулого українського народу, його мови, традицій, звичаїв та обрядів;
- прагнення до підвищення добробуту та авторитету свого народу, держави;
- вироблення активної життєвої позиції і готовності проводити активну роботу щодо забезпечення законності і правопорядку в суспільстві, захисту конституційних прав і свобод громадян;
- взаєморозуміння та поваги до інших націй і народів.

Як засвідчує практика, національно-патріотичне виховання курсантської та студентської молоді є ефективним, якщо у ВНЗ забезпечується: систематичність засвоєння культурно-історичних, морально-духовних, естетичних знань і цінностей, глибоке пізнання майбутніми правоохоронцями національних традицій, звичаїв, обрядів, оволодіння кращими світовими духовними і культурними цінностями.

Таким чином, глибоке пізнання історичного минулого українського народу, оволодіння його національними і духовними цінностями, вищими здобутками в різних галузях науки, культури і мистецтва – важливі компоненти національно-патріотичного виховання майбутніх правоохоронців, без якого неможливе збереження історичної пам'яті, розвиток духовності, віри в подолання труднощів, які стоять на заваді розбудови незалежної, суверенної України і входження її в європейський простір розвинутих демократичних країн світу.

Література:

1. Гевко О. І. Національно-патріотичне виховання студентів вищих педагогічних закладів засобами декоративного ужиткового мистецтва: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. педагог. наук: спец. 13.00.07 "Теорія і методика виховання" / О. І. Гевко. – К., 2003. – 20 с.
2. Белова Л. О. Система сучасного ВНЗ: соціологічні аспекти аналізу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра педагог. наук: спец. 22.00.04 "Спеціальні та галузеві соціології" / Л. О. Белова. – Харків, 2005. – 35 с.
3. Васянович Г. П. Мета завдання та принципи патріотичного виховання студентської молоді / Г. П. Васянович // Вибрані твори: збірник наукових праць в 5-ти т. – Львів: Сполом, 2010. – С. 424-431.
4. Франко І. Хуторна поезія П. А. Куліша: літературно-критичні статті // І. Франко. Твори в 20 т. / І. Франко. – К.: Державне видавництво художньої літератури. – 1957. – Т. XVIII. – С. 178-194.

5. Марьянова А. М. Довженко / А. М. Марьянова. – М.: Молодая гвардия, 1971. – Вып. 24. – 383 с. – Серия "Жизнь замечательных людей".
6. Абрамчук О. В. Патріотичне виховання студентів вищих технічних навчальних закладів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. педагог. наук: спец. 13.00.07 "Теорія і методика виховання" / О. В. Абрамчук. – Тернопіль, 2006. – 20 с.
7. Кіндрат В. К. Формування патріотизму в школярів у концепції В. О. Сухомлинського / В. К. Кіндрат // Педагогіка і психологія. – 1998. – № 3. – С. 56 – 63.
8. Дзюба В. М. Патріотичне виховання майбутніх офіцерів внутрішніх військ у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. педагог. наук: спец. 13.00.07 "Теорія і методика виховання" / В. М. Дзюба. – Хмельницький, 2002. – 21 с.

*Темченко О. В., Секретаріат Уповноваженого
Верховної Ради України з прав людини*

МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ДИТИНСТВА

В статье проанализирован государственный и общественный механизм охраны детства в Украине в контексте социальной функции государства. Показано, что в этом механизме представлены все ветви государственной власти, но существенным недостатком является слабость судебной защиты прав ребенка.

The article analyzes public and social mechanism of childhood protection in Ukraine in the context of the social function of the state. It is concluded that the mechanism has all branches of the state power, but his significant disadvantage is the weakness of court protection of the child.

Соціальна функція Української держави у сфері охорони дитинства, подібно до інших функцій держави, є фактором створення відповідного державного та суспільного механізму реалізації цієї функції. Адже мало проголосити наявність проведення державної діяльності у відповідному напрямі, важливо "спорядити" цей напрям ефективно діючими владними структурами.

Соціальна функція Української держави неодноразово ставали предметом досліджень з боку правників, філософів, соціологів та політологів, серед яких слід особливо відмітити праці